Кыргыз Республикасынын аксакалдар сотторунун ишмердүүлүгүн изилдөөнүн жыйынтыктары

БИШКЕК Ш.
2023

Аксакалдар сотторунун мүнөзү жана статусу

Аксакалдар соту – бул уникалдуу мекеме болуп саналат:

- маданий мурастын элементтерин (аксакалдар бийлиги) жана формалдуу эмес сот адилеттигин айкалыштырат;
- мамлекеттик соттор менен тыгыз байланышта иштейт;
- бекем мыйзамдык негизи бар.

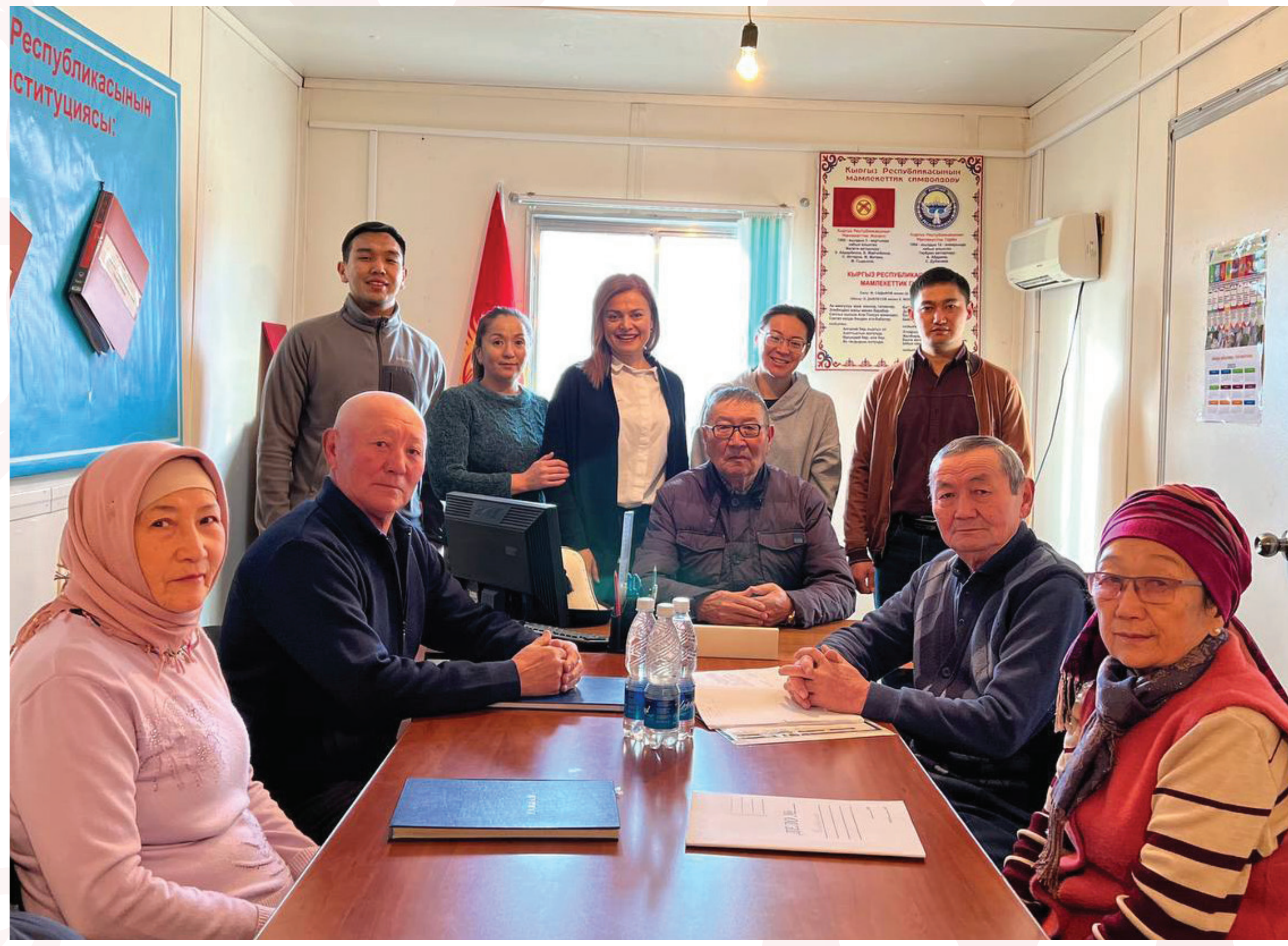

Аксакалдар соту төмөнкү учурларда чакырылат:

- үй-бүлөдө жана коомдо тынчтыкты чыңдоого салым кошуу (тараптардын ынтымагы, кылмыштын алдын алуу, мыйзамды сыйлоого, адептүүлүккө, моралдык эрежелерди сактоого тарбиялоо);
- мамлекеттик сот системасына оорчулук келгенде.

Изилдөөнүн шарттары

- АС статусунун белгисиздиги;
- укуктук жетишпестиктер жана карама-каршылыктар;
- АС тууралуу ишенимдүү маалыматтын жоктугу (АС саны, чечиле турган талаштар, иштин натыйжалары ж.б.);
- гендердик маселелерди кароодо аксакалдар сотунун компеттүүлүгүнө карата пикир келишпестиктер.

Изилдөөнүн методологиясы

Изилдөөнүн максаты: аксакалдар сотторунун ишмердигине жана учурдагы абалына, алардын иштерди кароо тажрыйбасына жана негизги тараптар менен өз ара аракеттенүүсүнө баа берүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

- АС учурдагы сандык курамы боюнча маалыматтарын ачып көрсөтүү;
- АС ишмердигинин актуалдуулугун жана натыйжалуулугун изилдөө;
- АС сот адилеттигине жетүүнүн формалдуу эмес механизмдерине гендердик талдоо жүргүзүү;
- АС өнөктөштөрүн жана алардын өз ара аракеттенүүсүн аныктоо;
- институттун туруктуулугун баалоо.

Күтүлүүчү натыйжалар

- АС портрети;
- АС учурдагы укуктук жөнгө салуусу ;
- АС иштерине аялдардын катышуусуна тоскоолдуктар;
- аялдар АС толук кандуу мүчөсү болгон учурлар, ошондой эле аялдар АС гендердик маселелер боюнча адилеттүү чечим кабыл алган учурлар;
- жергиликтүү калктын АС мүчөлөрүнүн ролун кабыл алуу;
- АС ишмердигинде диндин ролу;
- АС жер-жерлердеги негизги бийлик органдары менен өз ара аракеттенүүсүнүн муктаждыктары;
- алдыда боло турган кийлигишүүлөр үчүн сунуштар.

Географиялык камтылышы

Республиканын 7 облусунда, Бишкек жана Ош шаарларында 14 аксакалдар сотуна байкоо жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн методдору жана инструменттери

1. Иштеп жаткан аксакалдар сотторунун маалымат базасы
2. Иш үстүндөгү изилдөө
3. Методдорду жана инструменттерди текшерүү максатында пилоттук изилдөө
4. Жер-жерлерде жүргүзүлгөн иштер:
   - терең маек
   - фокус-топтогу талкуу
   - документтерди изилдөө.

Респонденттер тууралуу маалыматтар

Респонденттердин жалпы саны. Изилдөөгө 369 респондент катышкан, анын 203ү (55%) эркектер жана 166сы (45%) – аялдар.

Тереңдетилген маектер. Тереңдетилген маектери 245 респондент өткөрдү, анын ичинде 163ү (67%) эркектер жана 82си (33%) аялдар.

ФТТ. ВТандалып алынган жерлерде ФТТ 124 киши катышты, аялдар 68% (84), эркектер 32% (40) түздү.

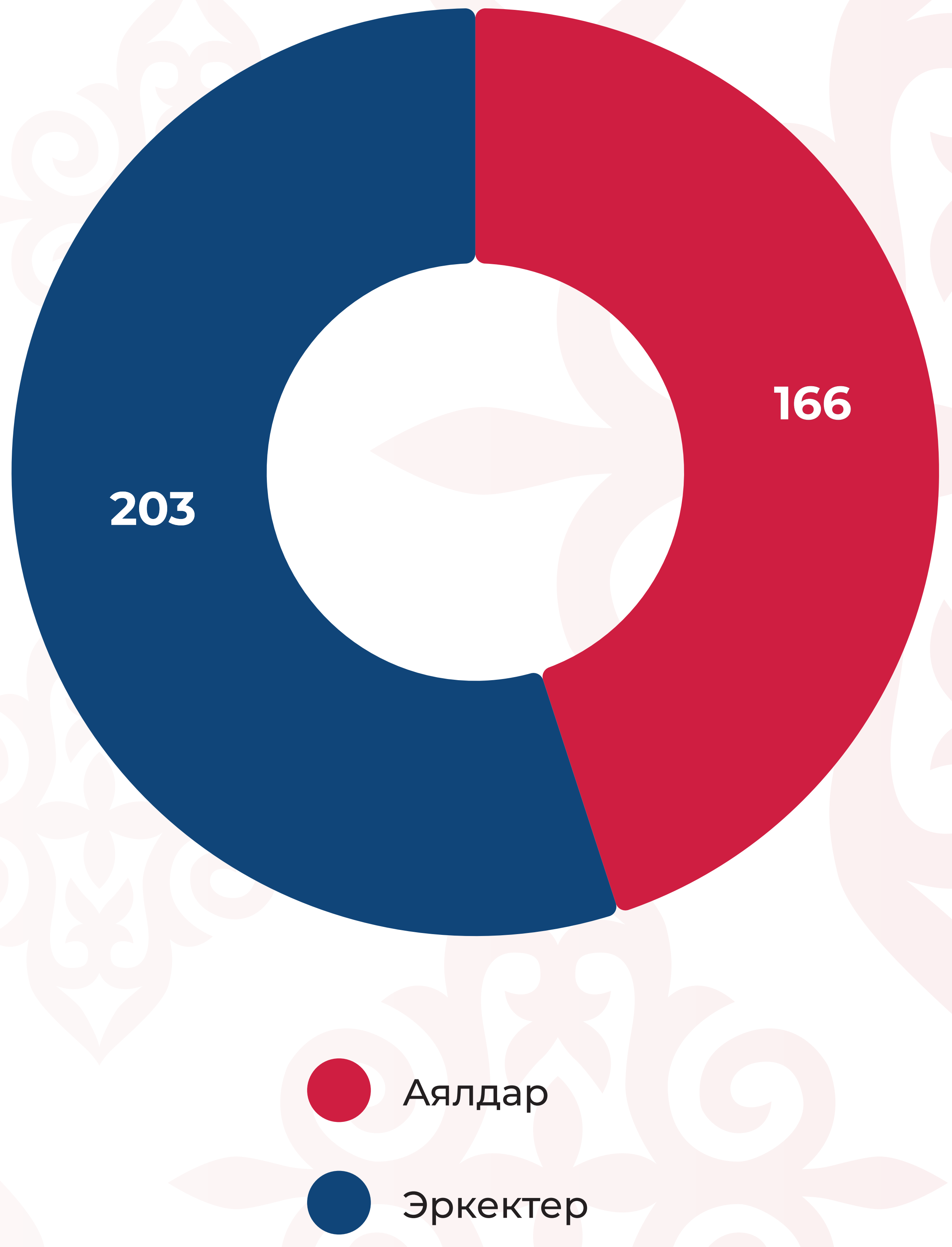

Респонденттердин жаш курагы. Респонденттердин жарымынан көбү, тактап айтканда, 56% 40 жаштан 61 жашка чейинки курактагылар. Респонденттердин эң азы 18–28 жаш курактагылар (изилдөөгө катышкандардын жалпы санынын 3%) . Катышуучулардын орточо курагы 51,7 жашты түздү.

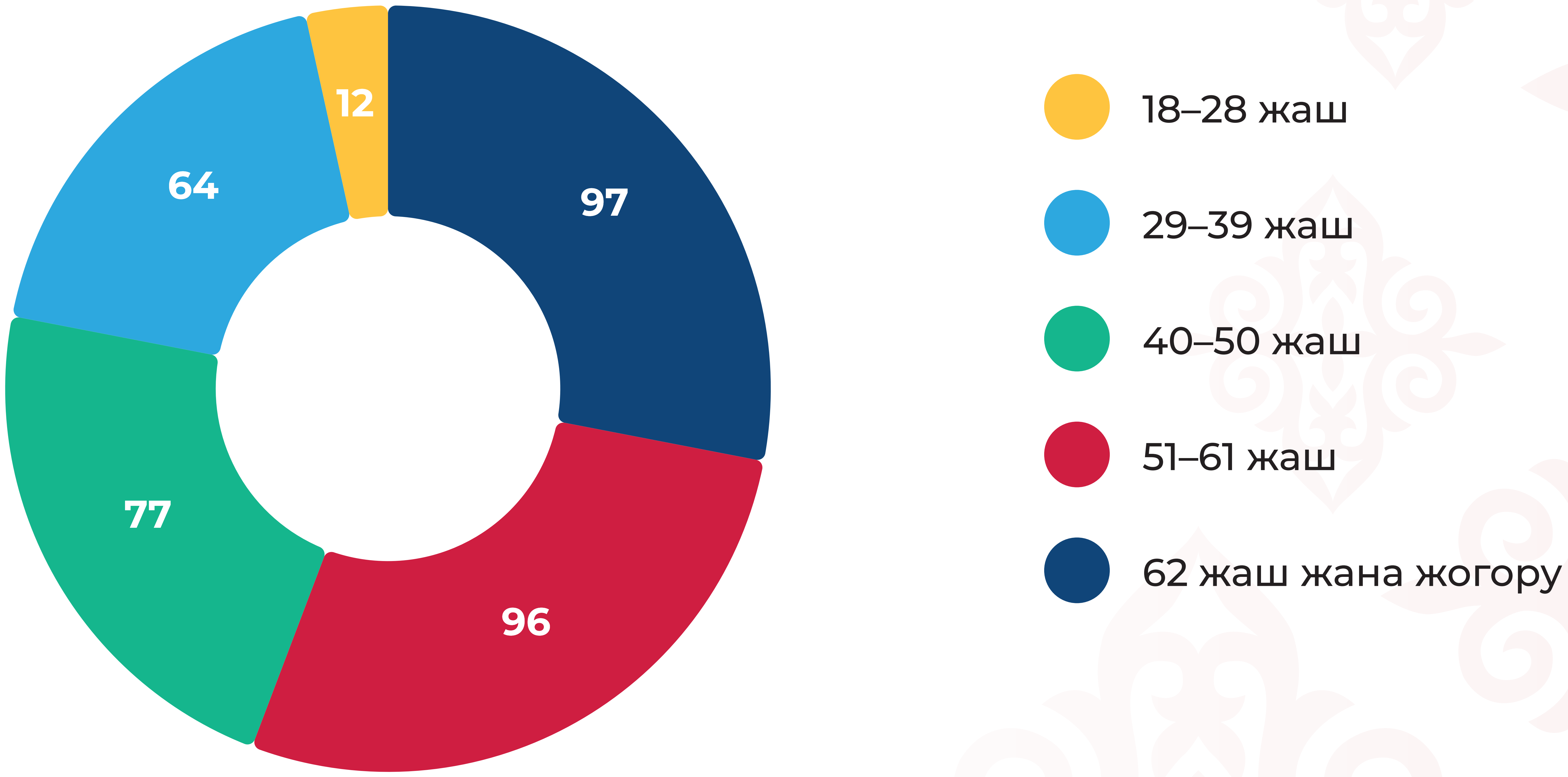

Сурамжылоолордун тармактык категориялары

4-ДИАГРАММА

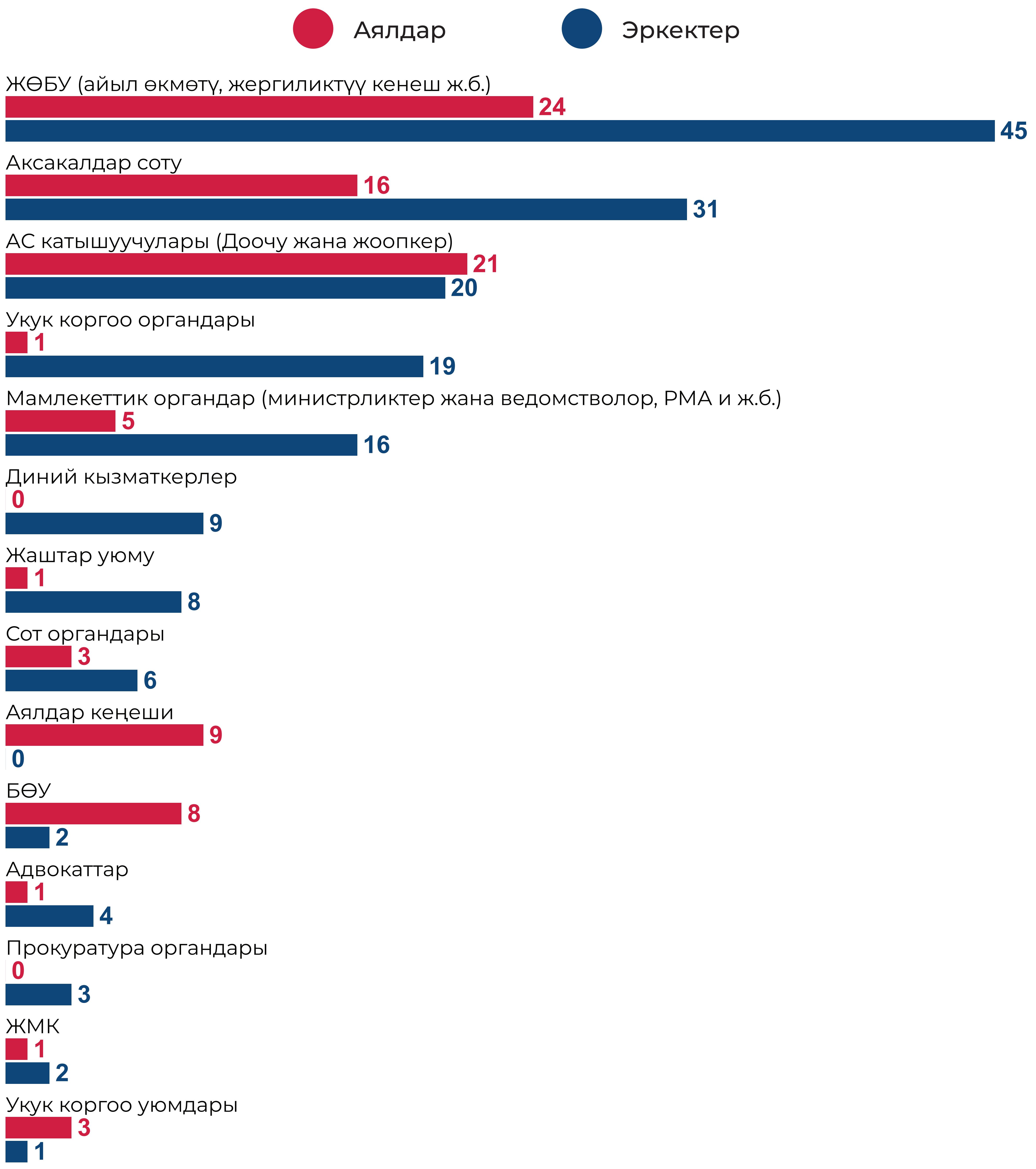

Аксакалдар сотторунун портрети

Аксакалдар сотторунун саны

ЖӨБ органдары берген маалыматка ылайык, учурда өлкөдө 541 аксакалдар соту иш алып барууда.

5-ДИАГРАММА. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ АКСАКАЛДАР СОТУНУН САНЫ

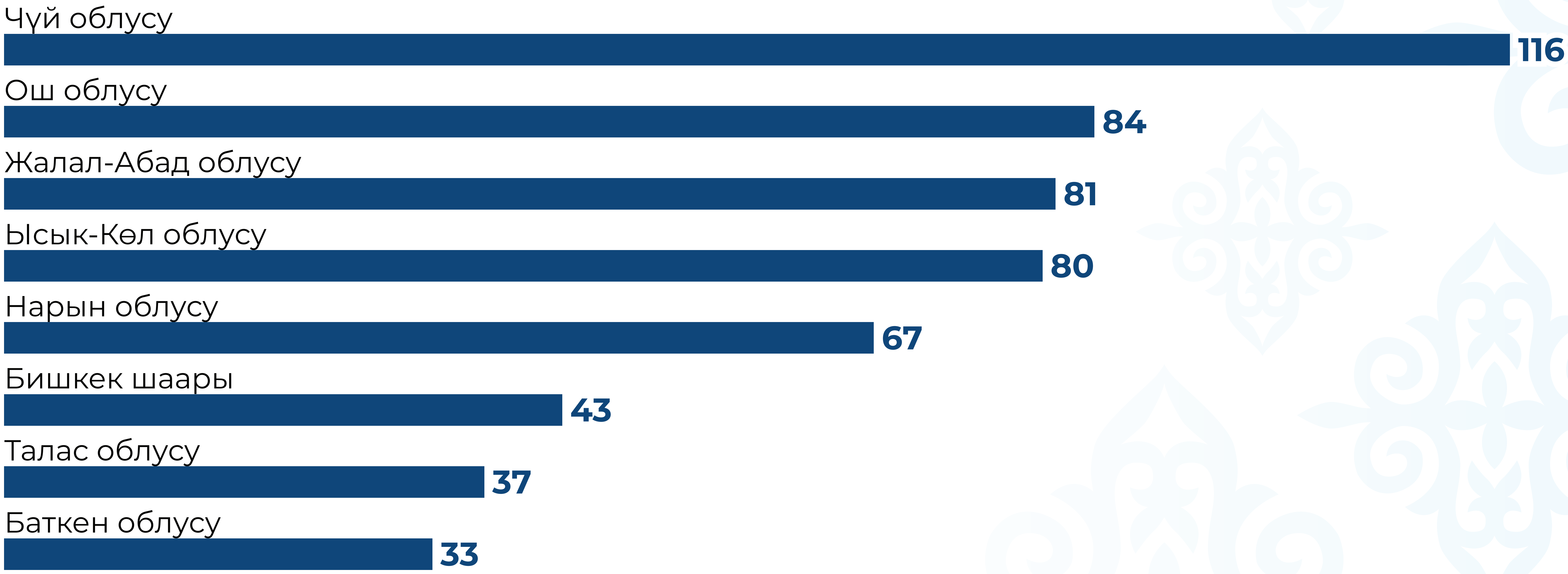

Аксакалдар сотторунун курамы

КР аксакалдар сотторунун мүчөлөрүнүн жалпы саны **3 282** адамды түзөт, алардын ичинен 2 764ү (84%) эркектер жана 518и (16%) аялдар.

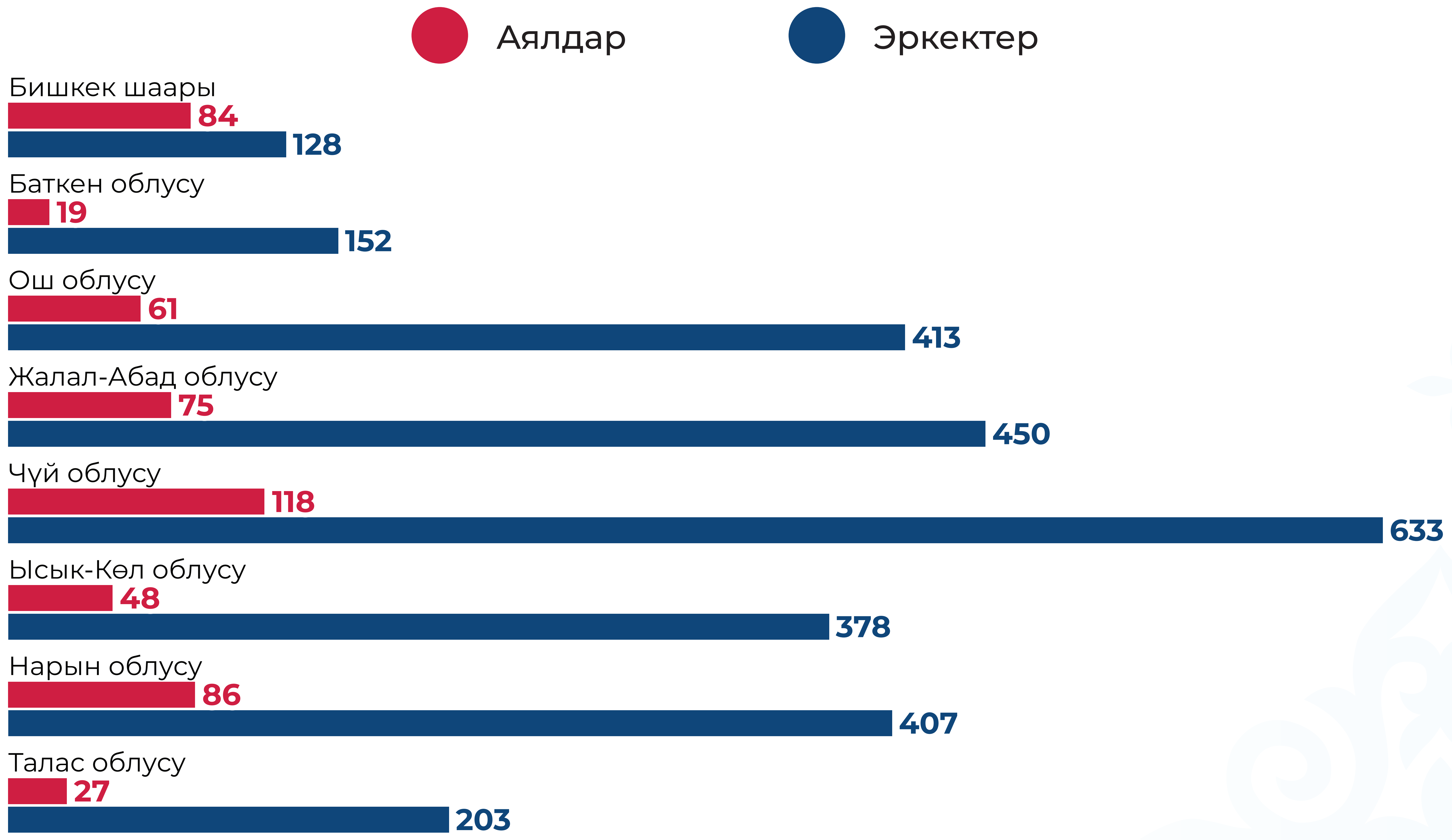

6-ДИАГРАММА. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ АКСАКАЛДАР СОТУНУН МҮЧӨЛӨРҮНҮН САНЫ (2022-ЖЫЛ)

Асакалдар сотторунун мүчөлөрүнүн жаш курагы

10-ДИАГРАММА. РЕСПУБЛИКА БОЮНЧА АКСАКАЛДАР СОТУНУН МҮЧӨЛӨРҮНҮН ЖАШ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ (%)

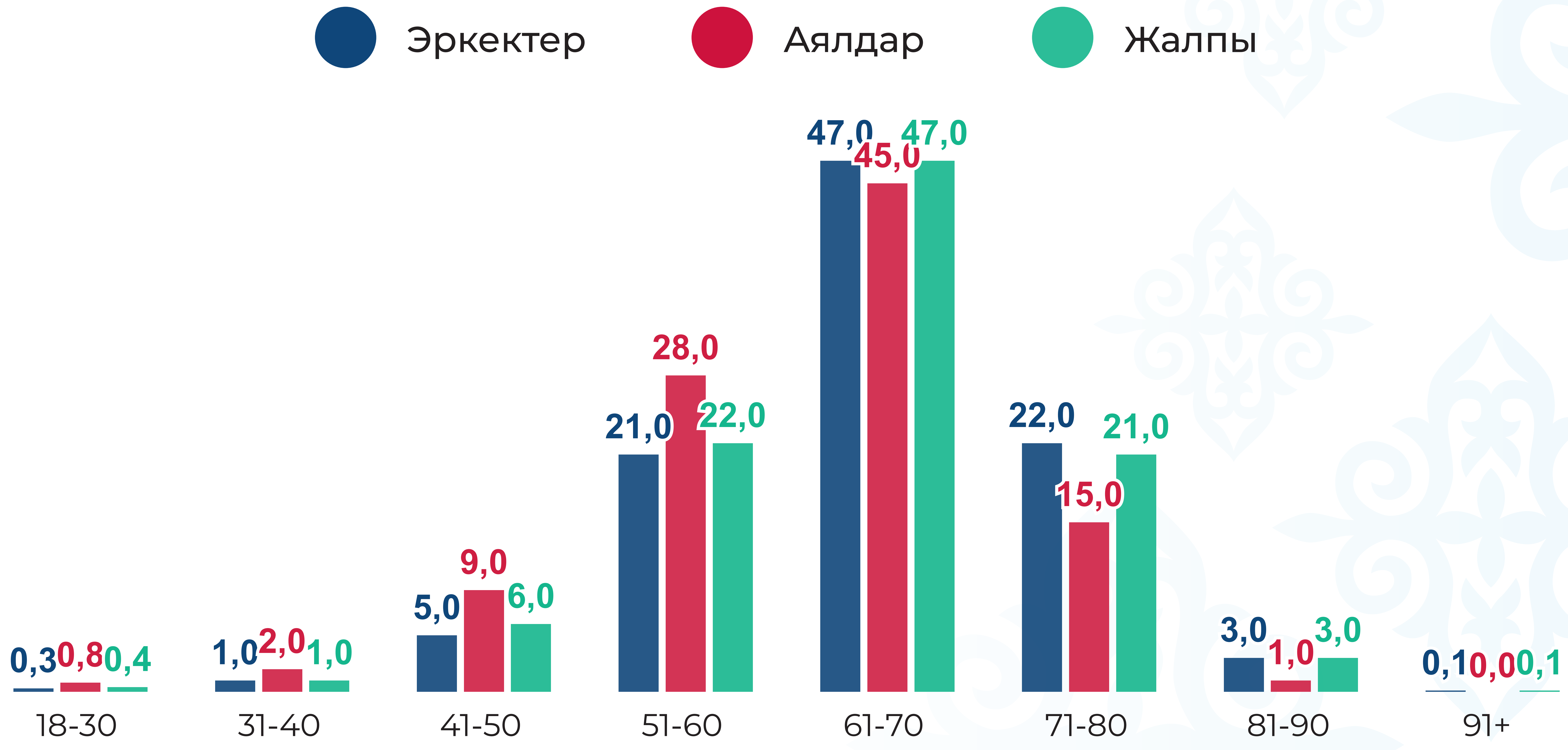

Аксакалдар сотторунун мүчөлөрүнүн билим деңгээли

12-ДИАГРАММА. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ АКСАКАЛДАР СОТУНУН МҮЧӨЛӨРҮНҮН БИЛИМ ДЕҢГЭЭЛИ (%)

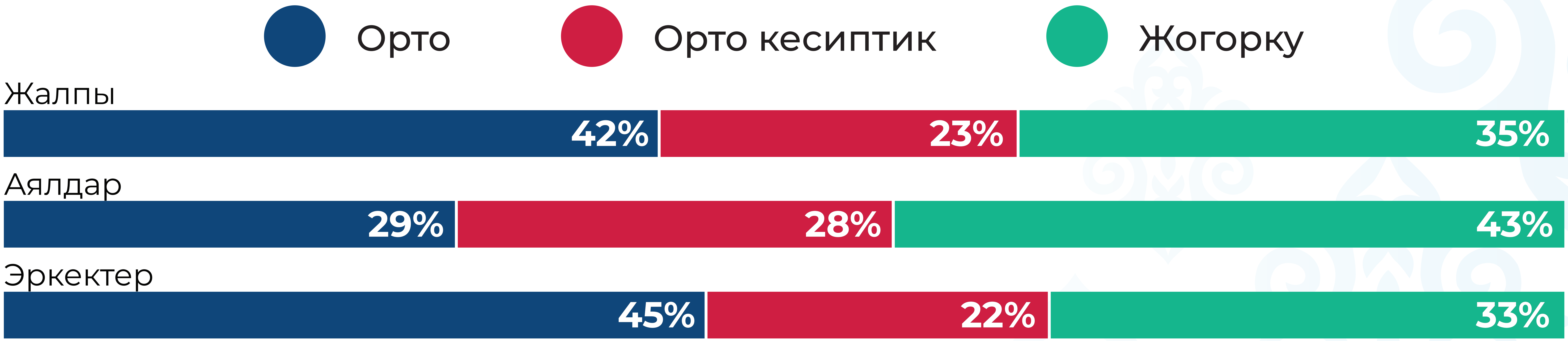

Каралган иштердин саны

13-ДИАГРАММА. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА АКСАКАЛДАР СОТУ КАРАГАН ИШТЕРДИН САНЫ

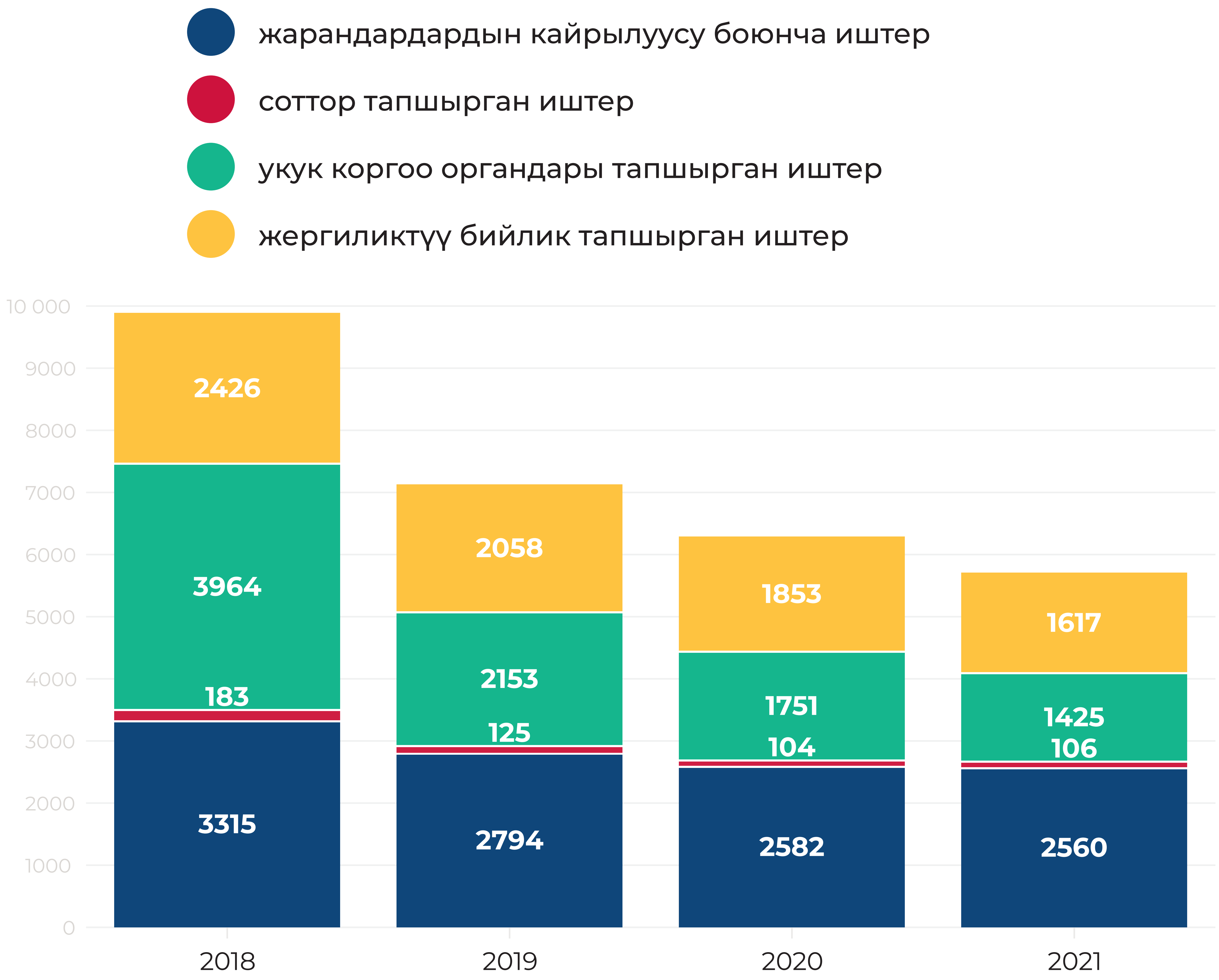

Негизги жыйынтыктар

Аксакалдар сотунун актуалдуулугу

Мамлекеттик колдоо:

- Бекем укуктук база
- Өлкөнү өнүктүрүү программаларында орун жок
- Жогорку потенциал

Калктын аксакалдар сотуна болгон муктаждыгынын деңгээли:

- Аксакалдар сотунун өнүгүү моделин түшүнбөгөндүк
- Аймактык айырмачылыктар, шаар менен айылдынайырмачылыктары

Аксакалдар сотунун status quo тобокелдиктери:

- Кызматты ашыкча бюрократташтыруу
- Аксакалдар сотунун мүчөлөрүнүн милдеттерин чектөө
- Иденттүүлүгүн жоготуу ж. б.

Аксакалдар сотторунун потенциалы

1. Мыйзамдык базаны чыңдоо зарылчылыгы:
   - колдонуудагы мыйзамдагы карама-каршылыктар, тиешелүү мыйзамдардагы карама-каршылыктарды жөнгө салуудагы жетишпестиктер
2. Ачык жана инклюзивдүү шайлоолордун мааниси
3. Аксакалдар сотторунун курамы (гендердик, жаш курагы, билими, кесипкөйлүк бэкграунду)
4. Аксакалдар сотторунун маанилүү демократиялык негиздери катары уюштуруу түзүмү жана коллегиалдуу чечимдерди кабыл алуу

Аксакалдар сотторунун натыйжалуулугу

1. Аксакалдар сотторунун артыкчылыктары: дагы эмнеде?
2. Аксакалдар сотторунун компетенттүүлүгү
   a. талаштардын категориялары
   b. аксакалдар сотторуна кайрылуунун субъекттери
3. Коомдук тартипти камсыз кылуу чаралары: айып пулдар жана өзгөчө чаралар
   a. мыйзамдардын, адеп-ахлактын, каада-салттардын жана үрп-адаттардын катышы
   b. диний нормалар аксакалдар сотторунун ишмердигинин тенденциясы катары
4. Даттануулардын чечимдери: процедуранын жоктугу
5. Аргасыздан аткарылган чечимдер: орун алган тоскоолдуктар

АС тышкы субъекттер (акторлор) менен өз ара аракеттенүүсү

АС республикалык жана тышкы деңгээлдеги субъекттер менен өз ара аракеттенүүсүнүн картасын түзүү:

- Мамлкеттик соттор
- Статистикалык органдар
- Жергиликтүү кеңештер
- Айыл өкмөттөрү
- укук коргоо органдары
- коомдук органдар

Аксакалдар сотторунун туруктуулугу

1. Аксакалдар сотторун камсыз кылуу жана каржылоо: алсыздыктын чеги
2. Аксакалдар сотторунун отчёттуулугу, ырааттуулугу, институционалдык эс тутуму
3. Аксакалдар сотторунун институционалдык деңгээлде (Соттордун ассоциациясы) жана уюштуруу деңгээлинде (съезддер, кеңешмелер) ортосунда тажрыйба алмашуу зарылдыгы

Сунуштар

Мыйзамдык өзгөртүүлөр

1. АС Мыйзамы менен башка ченемдик укуктук актылардын (ЧУА) ортосундагы карама-каршылыктарды жоюу:
   - компетенттүүлүк
   - АС түзүү жана шайлоо
   - айыптар
   - АС каржылоо
   - материалдарды кайтарып алуу
   - чечимдерге даттануу
2. Жарашуу максатында АС жеке укук бузууларды жана кылмыш иштерин кароого укук берүү маселеси боюнча консультациялар
3. АС иш-аракети тууралуу эрежелерди Мыйзамга ылайык келтирүү
4. АС жөнүндө мыйзам долбооруна укуктук, адам укуктары, гендердик талдоо

Аксакалдар сотторун мамлекеттик колдоо

1. Көзөмөл органын дайындоо. Буга чейин:
   КР Мамлекеттик катчысы
2. Стимулдаштыруучу чаралардын топтомун иштеп чыгуу:
   a. АС ишмердигин өнүктүрүү программасы
   b. мамлекеттик жана муниципалдык органдардын республикалык жана жергиликтүү деңгээлдеги жыйналыштары, алар менен аксакалдар соту өз ара байланышта
   c. Аксакалдар сотунун күнү
   d. аксакалдар сотторун сыйлоо чаралары

Каржылоо жана материалдык кызыктыруу

Механизмдерин иштеп чыгуу:

- АС өз алдынча мамлекеттик орган статусун сактоо жана мамлекеттик функцияларды аткаргандыгы үчүн татыктуу сый акылдарды камсыз кылуу максатында жергиликтүү бюджеттен каржылоо;
- АС иштерди кароого байланыштуу кеңселик тварларга, командировкалык чыгымдарга жана башка зарыл муктаждыктарга кеткен чыгымдардын ордун толтуруу;
- АС керектүү оргтехника, орун жай, интернет, маалыматтык-укуктук базалар менен камсыз кылуу ж.б.

Сот практикасын жалпылоо жана талдоо

1. КР Жогорку сотуна АС чечимдерине даттануу жана ал чечимдерди мажбурлап аткаруу жөнүндө арыздарды кароо менен байланышкан соттук практикага талдоо жүргүзүүү сунушталсын.
2. Көрсөтүлгөн категориялар боюнча соттук практиканын кароосун даярдоо.
3. КР Жогорку сотунун Пленумун иштердин көрсөтүлгөн категориялары боюнча даярдоонун максатка ылайыктуулугу жөнүндө маселени кароо.

Окутуу жана квалификациясын жогорулатуу

1. АС үчүн милдеттүү комплекстүү окутуу программасы
2. Жеке компетенттүүлүктү жогорулатуу үчүн маалыматтык семинарлар
3. Окутуунун окуу-методикалык комплексин иштеп чыгуу (методикалык колдонмолор, таркатма материалдар, презентациялар ж. б.)

АК методикалык жардам

1. АС талаш-тартыштарды чечүү практикалык колдонмолорун, окуу куралдарын,
   АС колдонмолорун, протоколдордун үлгүлөрүн жана АС чечимдерин иштеп чыгуу сунуш кылынсын.
2. «Аксакалдар соттору жөнүндө» мыйзамга комментарий даярдалсын.

Статистика

1. Статистикалык органдарга статистикалык эсептин формаларын иштеп чыгуу жана төмөнкүлөр боюнча маалыматтарды топтоону уюштуруу сунушталат:
   a. АС саны;
   b. алардын мүчөлөрүнүн сандык жана сапаттык курамы;
   c. АС тарабынан каралып жаткан иштердин саны жана категориялары.
2. КР Жогорку сотуна төмөндөгүлөр боюнча маалымат үчүн колдонуудагы отчёттуулук формаларында өзүнчө сапты бөлүү сунушталсын:
   a. даттануулардын жана чечимдерди мажбурлап аткартуу боюнча арыздардын саны,
   b. канааттандырылган арыздардын саны,
   c. канааттандырылбаган, кароосуз калтырылган же кайтарылган арыздар.

Айкындуулук жана жоопкерчилик

- мамлекеттик жана муниципалдык органдар менен маектерди (диалог) уюштуруу
- тышкы байланыштарды түзүү, түшүндүрүү иштери
- райондук, облустук, республикалык деңгээлдеги аксакалдар сотторунун түздөн-түз байланыштарын чыңдоо
- ресурстук борборду уюштуруу

Аксакалдар сотторунун башка мамлекеттик органдар менен өз ара аракеттенүүсү

Мамлекеттик органдардын ишинин кайталанышына жол бербөө үчүн төмөнкүлөрдү ишке ашыруу зарыл:

- жергиликтүү деңгээлде иштеген мамлекеттик органдардын ишин талдоо;
- алардын милдеттерин жана ыйгарым укуктарын аныктоо;
- бири-бирин кайталаган көйгөйлөрдү аныктоо;
- өз ара аракеттенүүнүн натыйжалуу системасын түзүү.

Гендердик талдоо

Аксакалдар сотунун гендердик талдоосу

- Аксакалдар сотторунун курамында аялдардын өкүлчүлүгү
- Аялдардын аксакалдар сотуна катышуусуна болгон тоскоолдуктар
- Гендердик иштерди кароо жана чечимдерди кабыл алуу боюнча аксакалдар сотунун иш тажрыйбасына баа берүү
- Сунуштар

Гендердик белгилери боюнча ролдорду бөлүштүрүү

9-ДИАГРАММА. АКСАКАЛДАР СОТУНДАГЫ РОЛДОРДУ ЖЫНЫСЫ БОЮНЧА БӨЛҮШТҮРҮҮ (%)

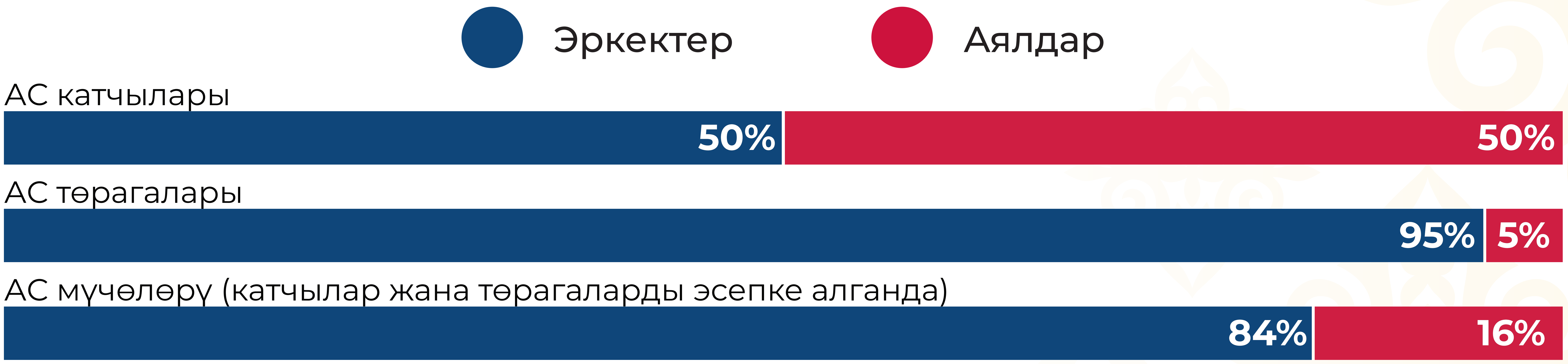

Аялдардын аксакалдар сотуна катышуусуна болгон тоскоолдуктар

- Аксакалдар сотуна шайлоо процесси бүдөмүк
- Аксакалдар сотуна катышуу мүмкүнчүлүгү жана шайлоо процесси тууралуу маалыматтын жоктугу
- Аялдардын үй-бүлөдөгү жана коомдогу ролу жөнүндө гендердик стереотиптер
- Эркектердин коомдогу ролу жөнүндө гендердик стереотиптер

Гендердик иштерди кароо жана чечимдерди кабыл алуу боюнча аксакалдар сотторунун тажрыйбасына баа берүү

- Гендердик маселелер жана чечимдер: менчик жана мурас талаштар, үй-бүлө мүчөлөрүнүн ортосундагы талаш-тартыштар, үй-бүлөлүк зомбулук, чыр-чатактар жана кошуналар ортосундагы чатактар, зомбулук, ажырашуу процесси
- Гендердик теңчиликти жана аялдардын укуктарын түшүнүү деңгээли төмөн
- Тараптарды элдештирүү үчүн социалдык кысым көрсөтүү каражаттарын колдонуу
- Үй-бүлөлүк зомбулукка кабылган адамды айыптоо
- Балалуу аялдардын мүлктүк укуктарын коргоо.

Аксакалдар сотторунда гендердик теңчиликти чыңдоо боюнча сунуштар

- “Аксакалдар соту” жөнүндөгү мыйзам менен үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо мыйзамдарынын кортосундагы карама-каршылыктарды жоюу.
- “Аксакалдар соту жөнүндө” мыйзамга аялдар үчүн орун ээлеп коюу түрүндө атайын чараларды киргизүү зарыл.
- Коомдогу лидер аялдардын аксакалдар сотуна шайлоого ийгиликтүү катышуусу үчүн потенциалын жогорулатуу боюнча комплекстүү иштерди жүргүзүү. Анын ичинде маалымат кампаниясы, лидерлик жөндөмдөрү жана аялдардын укуктарын окутуу, ошондой эле насаатчылык иштерин жүргүзүү.
- Комплекстүү окутуу программасына адам укуктары, аялдардын укуктары, чыр-чатактардын медиациясы жана гендердик маселелер боюнча модулдарды ишке ашыруу жана гендердик суроолор боюнча усулдук окутууну өнүктүрүү.
- Институттун бюджетин түзүүдө гендердик маселелерди системалуу ишке ашыруу үчүн финансылык каражаттарды, анын ичинде статистикалык отчёттуулук жана маалыматтарды чогултуу формаларына бөлүштүрүүнү, гендердик маалыматтардын жалпы агымын камсыздоону жана гендердик принциптерди киргизүү боюнча институционалдык өзгөрүүлөр жана системалуу мониторинг жүргүзүүнү эске алуу зарыл.